

Gordana Živković

KRIMINALNI POBAČAJ I ETNOMEDICINI REGIONA ZAJEČAR

Pitanje abortusa zanimalo je ljude od najstarijih vremena. Prema podacima iz literature, abortusi se javljaju još u praistoriji, kada su žene u graviditetu bile izložene raznim opasnostima (elementarnim nepogodama, divljim životinjama i dr.), pripisujući sve to višim silama.¹ Kod starih Egipćana abortusi su izazivani, ali se to strogo kažnjavalo.² Indijci u svetim knjigama spominju spontani abortus i svode ga na uticaj demona ili na bolest majke ili ploda.³

Mnogo podataka o abortusu nalazimo u Hipokratovim delima. Hipokrat svodi abortuse na prirodne uzroke: klimatske prilike, slabost žena zbog puštanja krvi, naglo mrsavljenje, prolivi, pad sa velike visine, strah itd. Opisuje inkompletni abortus i njegove posledice, te ističe da je postupak kod abortusa mnogo teži nego kod normalnog poroda. Sam Hipokrat je savetovao nekoj plesačici da izvrši pobačaj skokom iz visine, da joj ne bi zbog trudnoće porastao trbuh.⁴

Aristotel opravdava umetni pobačaj i bez medicinske indikacije, ali samo u ranom stadijumu, dok plod još nije nadahnut dušom. To shvatanje susreće se kasnije kod Rimljana, i u srednjem veku. Rimski medicinski pisci ponavljaju uglavnom ono što je o abortusu pisao Hipokrat. Plinije, Celsus, Dioskurid, pa i sam Galen nabrajaju samo sredstva za izazivanje abortusa kao i sredstva za njegovo sprečavanje.⁵

U Talmudu, zbirci židovske verske i kulturne tradicije iz V veka, nalaze se mnoga razmatranja o abortusu. Uzrokom se smatra strah, jaki mirisi, južnjak, udarac u trbuh... Nakon abortusa žena se smatra nečistom, isto kao i nakon poroda. Pobačene plodove žene su zakopavale izvan grada. U ranim srednjevekovnim shvatanjima o abortusu, preovladjuju često religiozna gledišta, kao što su to propovedali i crkveni oci.⁶ Tako je sv. Augustin uočio, da fetus od dva meseca ima dušu i da je svaki namerni pobačaj jednak ubojstvu.

Gordana Živković

U kasnijem srednjem veku, protiv abortusa se primenjuju crkvene ceremonije i specijalni amuleti sa slikama svetaca. Kod starih Germana postojala su u vezi sa abortusom razna praznoverja: verovali su da žena, koja stupi na mesto, gde je zakopan pobačeni plod, može i sama pobaciti zbog uticaja demona. Arapski lekari navode kao česte uzroke abortusa: vruće kupke, post, droge sa abortivnim i purgativnim delovanjem, venesekciju, obilni koitus i masažu ušća maternice.⁷

Srednjevekovni pisci zapada pišu veoma malo o abortusu. Ni u vreme renesanse nije došlo do nekih novih saznanja.

Problem neželjene trudnoće, posmatran sa etnomedicinskog aspekta na regionu Zaječar kako kroz literaturu, tako i kroz neposredno ispitivanje, dao nam je dosta podataka o načinima i varijantama prekida trudnoće sa posebnim osvrtom na kriminalne pobačaje.

Imajući u vidu tradicionalno shvatanje stanovništva Timočke krajine, pogotovu diskriminaciju žena, koja je i zvanično bila ozakonjena, onda je jasan njen podčinjeni položaj u braku, porodici i društvu, uglavnom tretiran i regulisan prema običajnom pravu i drugim pravnim i religioznim propisima. Vekovima, nepismena i neprosvećena, primitivna, praznoverna i religiozna žena je u svim slučajevima tretirana kao sužanj i stavljana je u zavisnost od muža, oca, brata pa čak i sina, a ipak je dugo smatrala svoj podčinjeni položaj "navikom" i nečim "prirodnim". Sve na šta joj se ukazivalo radila je, pa makar to bilo po cenu života. Materinstvo je bilo idealizovano, u granicama strogih pravila patrijarhalnog morala.

"Medju balkanskim narodima kontrola radjanja se javlja tu i tamo još od XVII veka. Njena žarišta su Slavonija u Hrvatskoj, istočna Srbija, a mestimično se od starine javlja u Crnoj Gori i Hercegovini kao i u predelima oko Trnova u Bugarskoj".⁸

Po Vukanoviću, sistem jednog deteta pojavio se pored medicinskih uzroka, i usled prirodno-socijalnih uzroka, depopulacije (endemični lues), biološko-socijalnih uzroka depopulacije (kontrola radjanja), koji su starog porekla. Opadanje nataliteta leži i u prodiranju kapitala medju seljake i radničku klasu, što je prouzrokovalo njihovo prezaduženje. Kao posledica toga, usledila je opšta kontrola radjanja i depopulacija. To su najvažniji i najbitniji

Kriminalni pobačaj... ES-EDS IV(1982), 343.3/7+39(497.11)

elementi postanka kontrole rođjanja i depopulacije te i zavođenja sistema jednog deteta.⁹

Sistem jednog deteta, koji se javlja još sredinom XIX veka potpuno se uvodi krajem istog i početkom XX veka. Imućniji svet želeo je veći životni standard svome potomstvu, na štetu samog tog potomstva i uz njegove žrtve, pa je iz ekonomske računice vršio kontrolu rođjanja i ograničavao se na jednodečji sistem. Prema patrijarhalnim shvatanjima imućnijeg sveta, koji iz ekonomske računice nije hteo da mu se rođjanjem dvoje i više dece rasparčava nepokretna imovina i ostalo imanje, zaveden je sistem jednog deteta ("bela kuga"). U tome se išlo dotle da se od dve kuće pravila jedna, a to je bivalo spajanjem domaćinstava.¹⁰

Do sredine XIX veka u Timočkoj krajini rođjalo se dosta dece. U statističkim podacima navode se i žene sa trinaestero dece, a u rukopisnim matičnim knjigama rođjenih ima pomena o ženama koje su rodile i po osamnaestero dece.¹¹ Posle prvog svetskog rata, natalitet znatno opada i nastaje sistem rođjanja jednog deteta. Broj kriminalnih abortusa znatno raste, kao posledica moralne i materijalne krize.

Izazivanje kriminalnih abortusa nazivalo se u Timočkoj krajini različitim imenima: trljanje, pipanje, meljavile se, muljale se, bodu se, rčkaju se, čačkaju se, gnjavile se, da ga vrlji, da ga obari, izmelju se, da ga strka, tras la burt i a traso la burta (na vlaškom).

Kriminalni prekidi trudnoće vršeni su u drugom i trećem mesecu trudnoće, redje kad se dete "oseti". Bilo je slučajeva i u petom, šestom i sedmom mesecu trudnoće, a smatralo se da je najbolji termin za pobačaj, trudnoća od mesec i po dana.

Abortuse su uglavnom vršile starije žene, u narodu poznate kao vešte i sposobne. Bilo je slučajeva da su trudnice same sebi izazivale pobačaj i to na svaka tri do četiri meseca. Ispitivanjima na terenu utvrđeno je da su neke žene imale i po četrdeset pobačaja.

Pre nego što bi se izazvao pobačaj žena je morala da se okupa, opere kosu, iseče nokte i obuče sve čisto. Nije smela da jede, pije vodu i obavlja fiziološke potrebe. Kriminalni pobačaji vršeni su u izolovanim odajama, podrumskim prostorijama, najčešće u nehigijenskim uslovima bez obzira u koje doba dana.

Prisutne su bile samo trudnica i osoba koja izvodi pobačaj. Ova bi prethodno upalila sveću, stavila tamnjan na žar i zaklela trudnicu da ne priča nikome ko joj je vršio abortus, pa makar joj i život bio u opasnosti, ali obično stavljajući nešto drago i sveto pod kletvu. Na taj način natprirodnim silama predlaže kako da deluju ukoliko ne ispuni ono što je obećala. Duboko uvreženo verovanje, da će kazna uvek stići krivokletnika čini taj strah od neznane kazne još većim, nego onaj od predložene kletve.¹²

Iz istog razloga može se objasniti zbog čega je vršenje kriminalnih pobačaja obavijeno velom tajne i zbog čega žene i na smrtnom času ne očaju ime one koja je izvršila pobačaj.

Posle date zakletve, žena nadrilekar opere ruke, iseče nokte (mada to čini retko), namažu ih mašću ili rakijom, zatim prostre ponjavu, retko kad čistu i onda izvodi pobačaje i to na različite načine.

Biljke, koje se od najstarijih vremena pominju kao izazivači pobačaja, nisu mimoišle ni Timočku krajinu. Najčešće upotrebljavane su: crni i beli slez, kukurek, loza debelica, muškatla, gologuza, burjan, muškada, bujadji, kantarion, ren, kopriva, lijander, urzeka lupui i nalba (žile, korenje, drške - stabljike, korenje i žile zajedno).

Trave koje su se pile kao čaj "na štinu" su: lijander i kantarion (prethodno se potope i odstoje u vodi), a sve ostale su preko vagine uvedene u materični kanal, i to na sledeći način: koren i žile od crnog i belog sleza, kukureka-jalovca, trave gologuze, loze debelice, burjana, koprive, muškade, rena, trave bujadji iskopa se iz zemlje, retko kada opere (jer ih neoprave smatraju lekovitim), ostruže, zaseče i zaveže koncem (gde je koren zasečen). To se gurne u materični kanal, a konac koji ostaje spolja zaveže za butinu, da se ne bi koren "uvukao unutra". Koren tako ostaje od pet minuta do dva časa (dok unutra ne "zgrize" sve i plod ne "ispadne").

Kad se koren izvadi i na vrhu "ima krvčicu", više se "ne povraća" unutra, jer je pobačaj navodno uspeo. Nakon pet do šest časova, ili jednog do dva dana prokrvari i izbaci plod. Drške od listova muškatile kao i stabljiku od trave urzeka lupui (traži se čvrsta drška) stave se u vodu da tu odstoje neko vreme, a onda se

Kriminalni pobačaj... ES-EDS IV (1982), 343.3/7+39 (497.11)

na isti način izvodi - "provocira" pobačaj kao i sa korenjem. Za to vreme žena ima jake bolove. Bilo je i dosta smrtnih slučajeva.

Parenje i kadjenje trudnica služilo je kao izazivač pobačaja. Izvodilo se u prostoriji bez promaje i dobro zagrejanom nad prethodno kuvanim biljkama (kamilica, ječam, kopriva, divlja metla, mlad orahov list i trinje). Navedene biljke kuvane su u većem bakraču na ognjištu, a onda bi se bakrač stavljao na zemlju. Trudnica zatim popije pola litra crnog vina sa šećerom, stane ili sedne iznad bakrača pokrivena ponjavom i nad njim ostaje sve dok se voda isparava i "para ne uvuče u ono".

Sem bilja parile su se i nad vrućom vodom u koju je ubačen kamen, prethodno zagrejan na ognjištu do usijanja. Preko bakrača stave dve daske, sednu na njih, a onda se dobro uviju ponjavom. Trudnica tako ostaje dok je kamen vreo i voda isparava.

Bilo je slučajeva da su barut stavljale na vatru da gori, a trudnica se nadnese iznad raširivši noge i podigavši suknju (tako da suknja dobije oblik otvorenog amrela). Uz to trudnica se pokrije čergom te i onaj dim baruta udiše.¹³ Pre i posle toga trudnica se još trlja, da bi izazvala pobačaj.

Sem baruta upotrebljavan je i sumpor. Na sač ili crepulju stavljale su žar, posipale ga sumporom, a trudnica se namesti iznad toga tako da dim dolazi u dodir sa njenim polnim organima smatrajući da će to isterati plod iz materice.¹⁴ Cigle i crepove su takodje zagrevala na ognjištu ili u vreloj vodi, a zatim preko toga sedele neko vreme ili ih stavljale na krsta.

Parenje se izvodilo i nad bakračem u kome je vrela voda, a noge su držane u vrućoj vodi. Bilo je slučajeva da su na stomak stavljale vruće obloge (koliko mogu da izdrže) govoreći "treba da ga obariš". Posle parenja dobijale su groznicu sa visokom temperaturom i jakim bolovima, nakon čega su prokrvarile i izbacile plod. Zabeležen je veći broj smrtnih slučajeva zbog obilnih krvarenja.

Jedan od najčešćih načina izazivanja pobačaja je trljanje, koje se izvodilo na nekoliko načina: uvlačenjem dva prsta u vaginu i pritiskanjem stomaka od gore, trljanje preko stomaka, muljanjem itd. Žena koja izaziva pobačaj stavi na zemlju čistu krparu, preko nje legne trudnica, a zatim uvlači dva prsta u vaginu i vrši pritisak

Gordana Živković

na grlić materice, adrugom rukom pritiska od pupka na dole i snažno masira "trlja" donji stomak. Ovo je praćeno jakim bolovima. Ako se desi da plod ne ispadne, ponavlja se isti postupak nekoliko puta.

Sem ležećeg položaja za izazivanje pobačaja prilikom trljanja koristio se i polusedeći, poluležeći, ili, pak, da se noge stave uspravno uza zid ili neku dasku, a glava da bude okrenuta na dole.

Čest slučaj je bio da su na zemlju stavljale karlicu (manje ili veće korito). Tudnica legne tako, da joj karlica bude ispod krsta "grbine". Žena koja izaziva pobačaj zavlači trudnici dva prsta u "vrata vagine", a drugu ruku stavlja iznad stidne kosti i počinje trljanje spolja i iznutra i to tako jako i bolno da su se trudnice često onesvešćivale. Ruke povlače trljanjem jedne prema drugoj i to tako, da se prilikom sastajanja "čuje" oseti kako nešto "skrči" unutra i tek onda je u redu.

Trljanje ili meljavljenje preko stomaka izvodile bi same trudnice. Žena bi sela na stolicu ili legla, a ispod krsta bi stavila neki tvrd predmet i onda bi stiskala i masirala jako obema rukama "mali" stomak. Ili pak, meljavile bi se "vrs" stomaka i kad naidje na plod "ona ga izvlači na gore, pritiska i razmulja", tako da mora da prokrvari. U većoj trudnoći, masirale bi donji stomak rukama, a onda bi se preko većeg bureta ili bačve naslanjale na stomak i ~~uboda~~ se pritiskale, gnjavile. Redje u upotrebi bilo je trljanje drškom od lopara.

Sam čin izazivanja pobačaja trajao je od pola časa do jednog časa ili sa prekidina do tri dana. Pobačaj je trebalo da nastupi posle dva do tri dana. Ukoliko ne bi bio izazvan, on se ponavljao. Intervencija je jako bolna i ostavljala je modrice na stomaku duže vreme. Žene, koje su vršile pobačaje nisu primale trudnice kod kojih je neka druga žena pokušala izazvati pobačaj.

Pobačeni plod zakopavale bi negde van kućnog dvorišta obično u bašti pod kakvim drvetom. Ukoliko je plod manji o njemu se ne vodi računa, već se baca gde bilo, najčešće na djubrište. Ako do pobačaja dodje na putu, baca se pokraj puta u kakav žbun. Pominje se i sahranjivanje ploda u kući što seže u veliku starinu.

Kriminalni pobačaj... ES-EDS IV (1982), 343.3/7739 (497.11)

Poznato je da su još stari Rimljani sahranjivali malu decu u kući ispod poda. U feudalno doba bilo je običaj Malorusa da se deca umrla - nekrštena sahranjuju pod kućnim pragom. Ovo je ostatak prastarog običaja sahranjivanja mrtvaca u kući kojoj pripadaju poznatog još u paleolitsko doba, s kojom se pojavom susrećemo i u praistorijskom stanovništvu Lepenskog vira u Džerdapu.¹⁵

Posle pobačaja preporučivalo se trudnici obavezno kretanje, obavljanje kućnih i poljskih radova, čuvanje od nazeza, utopljavanje i nošenje čarapa, ispijanje mlakom vodom, a zabranjivano joj je pranje veša, duže zadržavanje ruku u hladnoj vodi. Ukoliko obilno krvari, stavljane su hladne obloge i komova rakija koja se preporučavala i za piće.

Da bi se izazvao pobačaj pribegavalo se još jednom opasnom vidu putem raznih predmeta: vretena žica, mertečkih eksera, stakla od gas lampe, pleteće igle kao i ćurčije, kokošije i guščije pero. Predmete bi malo proprali i mazali ih svinjskom mašću. Trudnica bi legla na zemlju, a nadribabica bi uzela vreteno i sa jednom rukom vršila bi pritisak na stomak, a drugom rukom bi uvlačila vreteno kroz vaginu u materični kanal "tražila plod" i bola ga. Često se dešavalo, da su trudnice na ovaj način same vršile - izazivale pobačaj, ali prethodno namotavši na vreteno "krpinje" i onda se tim "muvale" unutra.

Na isti način kao i vretenom žene nadribabice vršile su izazivanje pobačaja ćurčijim, kokošijim i guščijim perom (za koje se tvrdi da je najbolje za izazivanje pobačaja u poodmakloj trudnoći).

Mertečki ekser izvadjen iz zida, malo propran i namazan pri vrhu mašću, žena nadribabica je trudnici, koja prethodno legne, levom rukom pritiskala "donji stomak", a desnom rukom u isto vreme gurne u vaginu ekser i probije jednim ubodom grlić materice. Istim načinom izazivale su pobačaje pomoću žica debljine 5 mm i pletećim iglama.

Interesantan je slučaj sa staklom od gas lampe, koje uvlače prvo u vaginu i tamo ga fiksiraju, a onda guraju vreteno vrlo precizno u materični kanal.

Da bi se izazvao pobačaj upotrebljavan je kamfor, koji se stavlja direktno u matericu. Kocka kamfora namaže se mašću, da bude glatka. Trudnica zatim čučne, uzme ogledalo i kocku kamofara gurne u vrata vagine. Žena bi tada morala da leži svo vreme, dok se kamfor

Gordana Živković

ne istopi.¹⁶ Za to vreme oseća užasan bol, ima osećaj kao da je na žaru. Posle toga bi nastupio pobačaj.

"Na štinu" su često pile po pola vinske čaše sirćeta, kao i potopljenju so, koja odstoji u vodi preko noći, a često su se ispirale sirćetom i to četvrt litre vode sa jednom kašikom sirćeta.

Pobačaj se izazivao i nošenjem tereta: velikih vreća žita, greda, kamena i dr. sve dotle dok ne prokrvari. Zapaža se i skakanje sa kakve uzvišice, ograde ili merdevina.

Posle obavljenog izazivanja pobačaja nadribabica savetuje trudnici da obavezno što više hoda, čuva se nazeba i ne nosi teret. Nakon nekoliko časova treba da prokrvari. Bilo je slučajeva da je abortus nastupao tek posle tri do četiri nedelje, a za to vreme žena se nalazila u kritičnoj situaciji. U ovakvim slučajevima preporučavalo se zapiranje mlakom kamilicom. Ako krvarenje dugo traje uz visoku temperaturu, groznicu i grčevite bolove u donjem trbuhu znači da pobačaj nije dobro izvršen. Više se ništa ne preduzima, žena je tada prepuštena sama sebi, retko kad osudjujući pravog krivca.

Samo manji broj kriminalnih pobačaja i to onih sa najtežim komplikacijama, koje zahtevaju bolničko lečenje, biva evidentiran. Zbog toga se u sudskim dosijeima Zaječara, Knjačevca, Bora i Negentina ne može naći veći broj sudskih postupaka povedenih protivu izvršilaca kriminalnih pobačaja. Žene nadribabice osudjivane su na novčane kazne ili kazne zatvora.

Najteži slučajevi se, po pravilu, završavaju smrću zbog "trovanja krvi" - sepse, dok ostali ostavljaju trajne posledice po zdravlje žene, njen genitalni aparat što dovodi do steriliteta, spontanih pobačaja, vanmateričnih trudnoća, hormonskih poremećaja i dr.

Sa razvojem zdravstvene kulture i prosvećenosti, masovnom upotrebom sredstava za kontracepciju, kontrolom rođanja učestalost kriminalnih pobačaja je u opadanju mada se tu i tamo mogu ipak sresti.

Napomene:

- 1 Medicinska enciklopedija, knj. I, Zagreb 1959, str. 34.
- 22 isto, 34.
- 3 isto, 34.
- 4 isto, 35.
- 5 isto, 35.
- 6 isto, 35.
- 7 isto, 35.
- 8 T. P. Vukanović, Kontrola rođanja u Istočnoj i Južnoj Srbiji, Vranjski glasnik, knj. VI, Vranje 1970, 161.
- 9 isto, 192.
- 10 isto, 195.
- 11 isto, 193.
- 12 Lasta Djapović, Zakletva na tlu SFR Jugoslavije, Beograd 1977, 23.
- 13 T. P. Vukanović, Kontrola rođanja, str. 169.
- 14 isto, 170.
- 15 isto, 189.
- 16 isto, 171.